

Ігор КОЛЯДА, Володимир ІВАСІКІВ.
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ:
«УКРАЇНСЬКІ МІСТА ТА РОЗВИТОК
МИСТЕЦТВА У XVI СТ.» (ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.
8 КЛАС)

В.М.КОСАЧЕВИЧ, М.І.КОСАЧЕВИЧ. ТЕСТИ
З КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
(11 клас) НА ТЕМУ:
«Україна під час Другої Світової війни
(1939–1945 рр.)»

Ігор КОЛЯДА, доктор історичних наук, професор,
Володимир ІВАСІКІВ
(м. Київ)

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ: «УКРАЇНСЬКІ МІСТА ТА РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА У XVI СТ.» (ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 8 КЛАС)

Тема: Українські міста та розвиток мистецтва у XVI ст.

Мета: розкрити особливості розвитку українського мистецтва та містобудування у XVI ст..

Цільові завдання :

- сформувати в учнів уявлення про мистецькі стилі та видатних діячів української культури XVI ст.;
- проаналізувати розвиток української освіти та науки в XVI ст. та ступінь її впливу на мистецтво;
- розглянути процес окатоличення Правобережної України та його вплив на культурно-релігійне життя населення;
- розвивати в учнів розуміння причинно-наслідкових зв'язків, вміння аналізувати та логічно мислити;
- формувати дбайливе та бережне ставлення до пам'яток культури, етнічну, релігійну та культурну толерантність; естетичні почуття.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання по темі:
«Українська культура XVI ст.»

Фронтальне опитування.

Репродуктивна бесіда за запитаннями:

1. Пригадайте, з якою персоналією пов'язане зародження українського книгодрукування? (**І. Федоров**)
2. Які були перші друковані книги на території України? (**«Апостол», «Буквар» 1574 р.**)

3. Що таке «братства»? (Релігійно-громадські організації міського населення при православних парафіях в Україні та Білорусії в XVI–XVII ст.)

4. Коли і де виникає перша академія в Україні? (1577 р., **Острог**)

5. Хто був покровителем-меценатом академії в Острозі? (**Князь Костянтин–Василь Острозький**)

6. Розкрийте зміст поняття «полемічна література» (**Жанр української літератури, присвячений суперечці (полеміці) навколо ідеї об'єднання церков**)

Індивідуальне опитування **вчитель** організовує, запропонувавши учням відповісти на проблемні питання:

1. Як події суспільно-політичного життя в Україні визначали особливості розвитку освіти у XVI ст.?

2. Чому Президент України перед вступом на посаду присягає на Пересопницькому Євангелії?

II. Актуалізація опорних знань та мотивація навчальної діяльності.

У ході вступної розповіді, використовуючи структурну схему, **вчитель** актуалізує знання учнів з курсу всесвітньої історії:

У період XIV–XVI ст. Україна перебувала під владою різних сусідніх держав, спочатку Великого Князівства Литовського, а після Люблінської унії 1569 р. — новоствореної Речі Посполитої. У цей період Україна відчуває потужний міжетнічний та культурний вплив Західної Європи, який охопив всі

сфери суспільного життя українського населення. Тим не менш, українцям вдалось зберегти власну національно-культурну ідентичність, яка в повній мірі вилилась у мистецтві всього XVI ст. Безпосередній вплив на українське мистецтво та культуру мали здобутки західноєвропейського Ренесансу, гуманізму, Реформації. Місто стає центром світського життя, а нові ренесансні та барокові стилі стають їх окрасою.

Отже, на уроці ми з'ясуємо особливості розвитку містобудування, архітектури та українського мистецтва у XVI ст.

Завдання учням:

Заповніть структурну схему «Культура України XVI ст.: чинники впливу».

III. Вивчення нового матеріалу.

План теми уроку:

1. Архітектура та містобудування:

- а) світська архітектура;
- б) сакральна архітектура.

2. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво.

3. Музика.

1. Архітектура та містобудування.

а) світська архітектура

Учитель, використовуючи доведення, розкриває впливи на розвиток архітектури України XVI ст.:

XVI ст. стало новим етапом у розвитку української архітектури та містобудування. Це було пов'язано з впливом європейських будівничих, які надавали мурованій архітектурі яскраво виражених рис пізнього Ренесансу, здебільшого у його північноіталійському варіанті. Так, з другої половини XVI ст. з'являються нові споруди барокового стилю. А першим архітектором італійського походження в Україні стає Петро з Риму, який у 1543 р. працював над спорудженням замку в Меджибожі та костьолу у Бистриці. Італійцєві Джакомо Мадлено приписують авторство костьолу бернардинців в Ізяславі на Хмельниччині. Себастьяно Браччі будував Успенську церкву на Подолі в Києві. В Острозі працював архітектор Петро Спердіо.

Отже, поява споруд барокового стилю в України XVI ст., авторами яких були в основному архітектори-європейці, засвідчує про початок нового етапу у розвитку архітектури.

Завдання учням:

Скласти хронологічну таблицю: «Архітектурні пам'ятки ренесансного стилю»:

дата	Пам'ятка	Італійський архітектор
1543 р.	замок у Меджибожі	Петро з Риму
	костьол у Бистриці	

XVI ст.	костьол бернардинців у Ізяславі	Джакомо Мадлено
XVI ст.	Успенська церква на Подолі в Києві	Себастьяно Браччі
1571 р.	Замок в Острозі	Петро Спердіо

Розкриваючи особливості містобудування Львова XVI ст., **вчитель** застосовує методичний прийом образної розповіді:

У Львові XVI ст. проводяться значні фортифікаційні роботи, старі високі вежі-донжони із середньовічними гостроверхими шпильми, які, немов велетні захищали місто впродовж століть, починають ремонтувати. Округлий фундамент веж та велика кількість ширококутних бійниць знову забезпечують безпеку міста Лева. Після пожежі в 1574–1575 рр. відбудовують і міський арсенал. Він являв собою широку прямокутну споруду із високими та товстими стінами, а також масивними склепіннями. Для підвищення обороноздатності споруди вікон майже не було, а вхідні ворота запирались на декілька велетенських замків.

Завдання учням:

Які архітектурні споруди Львова стали його окрасою у XVI ст.?

Особливості містобудування та житлового будівництва, формуючи уявлення про світську житлову забудову, **вчитель** розкриває, використовуючи опис:

У другій половині XVI ст. значного поширення набуло світське муроване будівництво в містах. У містобудуванні типовою для України була така топографія. На укріпленому пагорбі розташовувався дитинець, де знаходилася влада чи проживав власник міста. Навколо нього поселявся посад (ремісники та торговці), який, власне, і формував місто. Це поселення оточувалося смугою валів і ровів; у міру заселення споруджувався інший пояс укріплень. Прикладом ренесансною забудови є Львів з його площею Ринок, на якій збудовані кам'яниці, які належать до найвизначніших зразків тогочасного світського будівництва на українських землях. Серед них центральне місце посідає будинок багатого купця грецького походження Костянтина Корнякта. Це єдина в тогочасній житловій забудові міста споруда, що розмістилася на двох будівельних ділянках. Спорудження палацу Корнякта завершено 1580 р., про що свідчить дата на порталі головного входу. Архітектор Петро Красовський спорудив у 1577 р. для міщанки Софії Ганаль будинок, який називають Чорною кам'яницею.

Поза Львовом світська пізньоренесансна архітектура відома лише за окремими пам'ятками. Це, зокрема, громадські будівлі — перебудовані ратуші

в Самборі та Кам'янці-Подільському. Скромнішими зразками світської житлової забудови є три збережені будинки з галереями в Жовкві та декілька значно перебудованих споруд у Кам'янці-Подільському.

Завдання учням:

Назвіть найбільш відомі пам'ятки світської житлової забудови.

Учитель використовує розповідь, ознайомлюючи учнів із будівництвом замків та монастирів:

Друга половина XVI ст. стала періодом активного будівництва та перебудови старих фортець. Усі замки та маєтки того часу мали свої функції та ознаки: адміністративну (ставали центрами земель), фіскальну (магнати мали право збирати податки із населення навколо міста, замку, фортеці чи монастиря), захисну (замок чи укріплений монастир ставав прихистком під час облоги або військових дій).

У 1561–1571 рр. в Острозі було перебудовано замок Острозьких.

Серед замків, споруджених у цей період, найдавнішим є укріплений палац Синявських у місті Бережани (1554 р.). Він має форму багатогранника та каплицю Св. Трійці у внутрішньому дворі.

Історичну роль замків важко переоцінити, адже вони в силу своєї багатфункціональності стали чи не основною архітектурною одиницею та центром магнатського управління аж до кінця XVIII ст.

Завдання учням:

Скласти тезовий конспект за розповіддю вчителя.

Пропонований варіант:

1. Друга половина XVI ст. — період активного будівництва замків.

2. Функції замків.

3. Замки — центри магнатського управління.

Формуючи уявлення про замок Острозьких та замок у Кам'янці-Подільському як найвидатніших пам'яток замкової архітектури XVI ст., **вчитель** використовує картинний опис:

Кам'яна мурована фортеця в Острозі — це єдиний в Україні і Східній Європі одновежовий житловий замок, який зберігся до сьогодні. В ансамбль замку входять сьогодні чотири основних будівлі: житлова оборонна Вежа мурована, Богоявленська церква, башта Нова та дзвіниця більш пізньої забудови (1905 року). Найдавніша споруда фортеці — Вежа мурована (так її названо в акті від 1603 року про розділ маєтків князя К.-В. Острозького поміж його синами). Перші камені в її фундамент поклав ще Даниїл Острозький. Розміщена вона біля південно-східного рогу замкового пагорба. Це досить рідкісний для України тип середньовічної башти-донжона. Розміри башти складають 22х6,5 м. Її суворі об'єми, позбавлені яких-небудь архітектурних деталей, є найбільш яскравим втіленням оборонної архітектури Волині. У зв'язку з тим, що вежа поставлена на крутому укосі, з боку двору вона виглядає двоповерховою, а із зовнішньої сторони — чотириповерховою.

Первинний вхід в башту розташовувався на рівні 8 м над землею, до нього вів дерев'яний пандус. На першому напівпідземному поверсі вежі тільки південна сторона виходить на денне світло. Там раніше були бійниці, з яких вели вогонь по ворогу. Перший поверх використовувався, насамперед, для оборонних потреб. Тут зберігалися запаси провіанту та харчів, в інших кімнатах — запаси зброї. В одній з кімнат напівпідземного поверху в давнину знаходився навіть колодязь. Тому в замку завжди було вдосталь води на випадок облоги. Колодязь зберігся і донині, однак до 60-х років минулого століття він стояв завалений. Копали, розповідають у музеї, не вглиб до води, а в сторони — шукали початок підземного ходу. За переказами, він починався саме з колодязя і вів до сусіднього Межиріцького монастиря, що знаходиться за три кілометри від Острога. Однак підземелля так не віднайшли.

На другому (або першому наземному) поверсі замку була банкетна зала. Зараз тут зберігаються портрети князів Острозьких, Острозька Біблія і врятовані музейниками різноманітні експонати. Поруч з портретами великих князів — один із найцінніших експонатів музею — перша друкована слов'янськомовна Острозька Біблія. На третьому поверсі замку знаходились житлові кімнати князівської родини. І хоча 200 років тому вежа зазнала значних перебудов, усе ж деякі предмети давньої замкової архітектури збереглися, як, наприклад, ніша в стіні, де ще й досі видно напис, зроблений у 1538 році, і каміні. Камінів у замку було 16, збереглося лише три. Але кожен з них і сьогодні можна використовувати за призначенням. Мурована вежа розташована на найдавнішій частині Острога — Замковій Горі. Раніше на Замкову гору вів дерев'яний міст, 200 років тому його розібрали. Тепер тут просто земляний насип, а на місці надбрамної вежі у 1905 році спорудили дзвіницю. У 1913–1915 рр. башта була відреставрована і пристосована під історичний музей.

Замок Острозьких (1571 р.)

Надзвичайно цікавою пам'яткою містобудування та архітектурного мистецтва є замок у Кам'янці-Подільському, який будувався протягом XIV–XVI ст. Найбільш ґрунтовні роботи по будівництву і перебудові окремих елементів замку здійснив архітектор Іов Претвич у середині XVI ст. Замість ветхих і тонких зубців він вмурував більш могутні, розширив подвір'я в напрямку мосту на р. Смотрич, вставив у башти багато нових біло-кам'яних одвірків з різьбою. Тож замок був не лише оборонною спорудою, а й витвором мистецтва. Цікаво, що замок будували майстри різних епох, але він зберігає композиційну і стилістичну єдність. Мистецтвознавці стверджують, що в Україні немає іншої подібної оборонної споруди, яка б так гармонійно вписувалася у ландшафт і була такою співвідносною зі скелястою горою. Мури і

башти замку є ніби продовженням скель, на яких вони стоять.

Завдання учням:

Занотувати тезу до конспекту.

Замок Острозьких (1571 р.) — найвидатніша пам'ятка замкової архітектури України.

б) сакральна архітектура

Формуючи уявлення про сакральне будівництва, варто зазначити, що разом із завершенням спорудження костелу Бернардинців у Львові у XVI ст. зводять і костел єзуїтів у бароковому стилі.

Зміст поняття «бароко» **вчитель** розкриває у ході пояснення:

Бароко — це характерний для європейської культури XVII–XVIII століть стиль, який з'явився в італійських містах: Римі, Мантуї, Венеції, Флоренції. Бароко протистояло класицизму і раціоналізму. Характерною рисою цього стилю є пишнота, парадність, яскравість кольорів, контрастність, екстравагантність орнаменту, асиметрія конструкцій. У бароковій архітектурі панують сильні контрасти об'ємів, перебільшена пластика фасадів, ефекти світлотіні та кольору. Живопис і скульптура відзначаються декоративно-театральними композиціями, тонкою розробкою колориту і ефектів освітлення, ускладненою пластикою, парадністю.

У стилі бароко було споруджено костел за проектування архітектора Джакомо Бріано та домініканський костел у Кам'янці-Подільському, церкву Св. Флоріана у Шаргороді на Поділлі.

Завдання:

Занотувати до історичного словника визначення поняття.

2. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво.

Використовуючи прийом міркування, вчитель розкриває особливості розвитку мистецьких жанрів у XVI ст.

З початку XVI ст. в Україні відбувається перехід до барокового мистецтва, який охоплює усі галузі тогочасної культури. У чому виявився цей перехід? Так,

— витончене бароко набуває поширення монументальному живописі, скульптурі, мініатюрі. Відомо, що уже в 1565 р. молдавський господар Олександр звертається до львівських братчиків з проханням розписати у бароковому стилі його палац у Яссах. Прикладом малярського розпису у ранньобароковому стилі є розпис собору у Самборі Якубом Лещинським.

— Під вплив цього стилю потрапляє іконопис. Першою бароковою іконою, написаною у 1599 р., стала «Богородиця Одитрія з похвалою» маляра Федора.

— У книжній мініатюрі найвідомішою пам'яткою барокового стилю можуть слугувати мініатюри з Пересопницького Євангелія.

— З'являється світський портретний живопис, зразком якого може слугувати портрет Стефана Баторія, який створив для львівської ратуші Войцех Стефановський.

— Набуває поширення скульптурний портрет, який виконував роль надгробного пам'ятника. Так, у 1579 р. в Успенській Києво-Печерській лаврі було встановлено надгробок Костянтину Острозькому.

Таким чином, на зміну монументальному живопису прийшло високе бароко, яке охопило усі галузі тогочасного мистецтва, що було пов'язано із впливом західноєвропейських митців та переходу від теологічного світогляду до гуманістичного. Формується нова світська міська культура, потребам якої відповідає напрям бароко, який прославляє людину, природу та нове розуміння навколишнього світу.

Завдання учням:

Які факти свідчать про поширення бароко в усіх жанрах образотворчого мистецтва України?

Формуючи уявлення про розвиток графіки, гравєрства, скульптури та ужитково-побутового мистецтва, **вчитель** використовує розповідь з використанням тематичної таблиці:

У XVI ст. подальшого розвитку набуває графіка. Рукописні, а згодом і друковані книги прикрашали заставками, кінцівками, великими орнаментованими літерами. Ренесансовий стиль вплинув і на цей вид мистецтва. Так, мініатюри Пересопницького євангелія

з рослинним орнаментом нагадують кращі зразки італійського орнаменту доби Ренесансу.

Поява друкарства спричинила і розвиток граверства, осередками якого були Львів і Острог. Так, львівський гравер Лавриш Филипович мав цілу школу малярів і граверів.

Набуває також розквіту різьблення по каменю і по дереву, дерев'яне різьблення в храмах.

Завдання учням:

За розповіддю вчителя заповнити таблицю.

Жанр мистецтва	Центри
графіка	Пересопиця, Перемишль; автор — дяк Григорій
Граверство	Львів, Острог; львівський гравер Лавриш Филипович
Скульптура	Львів, Київ
Ужитково-побутове мистецтво	Львів, Острог

Уявлення про мініатюру XVI ст. **вчитель** формує за допомогою опису, використовуючи ілюстрацію «Сторінка Пересопницького Євангелія» (1556-1561 рр.):

Писець Пересопницького Євангелія — Михайло Василювич, син сяноцького протопопа, працював над створенням пам'ятки під керівництвом архимандрита Пересопницького монастиря Григорія. Робота була розпочата 15 серпня 1556 р. в Дворецькому монастирі князів Жеславських, завершена 29 серпня 1561 р. в Пересопницькому монастирі. Замовниками та меценатами виступали волинські князі: Настасія Юріївна Заславська-Гольшанська, її зять і дочка — князі Іван Федорович та Євдокія Чорторийські. Пересопницьке Євангеліє — перший із відомих перекладів канонічних текстів староукраїнською мовою. Ця унікальна пам'ятка рукописно-книжної культури України є еталоном волинської рукописної школи XVI ст. Вона не має собі рівних серед тогочасних пам'яток за красою, витонченістю і довершеністю орнаменту письма та художнього оздоблення. Рукопис писаний на пергаментних аркушах високої якості різними типами письма — уставом (основний текст) та півуставом з елементами скоропису, темно-коричневим чорнилом та кіновар'ю. Для уставного шрифту Пересопницького Євангелія характерними є графічна виразність, декоративність і пропорційність, з використанням чітко виписаних літер розміром, який трохи менший у першій частині (6-7х6-8 мм), з витриманими відступами між рядками. Рукопис багатий на численні заставки, ініціали, орнаментацію записів, колофонів, кінцівок, рубрикаційних і пунктуаційних знаків та інші прикраси. Зустрічаються контурні прості малюнки, елементи та

мотиви зооморфного, антропоморфного і сюжетного орнаментів. Особливо відзначається високий рівень мініатюр, виконаних у традиціях іконописної школи того часу, а також оригінальність плетінчастої та рослинної орнаментики рукопису, яка, зберігаючи певну єдність з мистецтвом Відродження, має яскраво виражений характер українського книжкового мистецтва, тісно пов'язаного зі східнослов'янськими традиціями. Оздоблення виконане різнобарвними фарбами та золотом.

Майстер мініатюр Пересопницького Євангелія — Федуско, маляр з Самбора. Авторство мініатюр цієї найвідомішої пам'ятки української рукописної книги XVI ст. до сьогодні було невідомим. Львівський мистецтвознавець та художник Лев Скоп остаточно ідентифікував художника Пересопницьких мініатюр, використовуючи метод формального аналізу, який широко застосовується для атрибутування творів у зарубіжному мистецтвознавстві, проте є малопоширеним в Україні.

Завдання учням:

Занотувати тезу.

Пересопницьке Євангеліє (1556–1561 рр.)

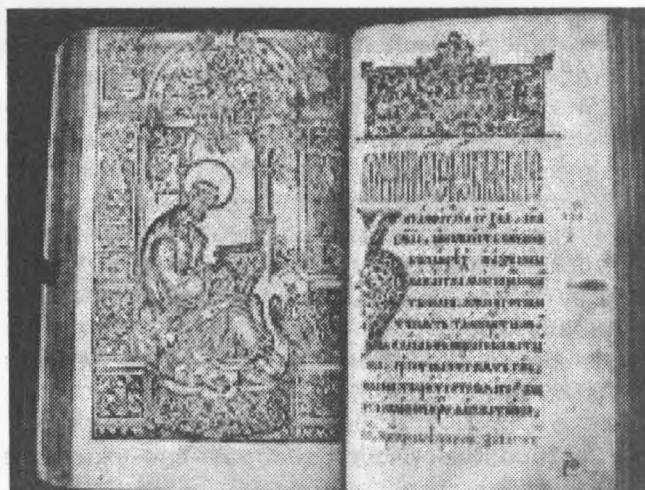
— найвидатніша пам'ятка мініатюрного мистецтва в Україні XVI ст.

3. Музика.

Висвітлюючи розвиток музики у XVI ст., вчитель використовує розгорнуту характеристику, опираючись на структурну схему:

Поряд з образотворчим мистецтвом розвивається і музичне, становлення якого відзначається такими явищами:

1) процесом становлення професійної музики; цьому сприяло те, що в братських школах обов'язковим предметом був церковний спів і музична грамота;

2) розвитком багатоголосого співу, який наприкінці століття був узаконений константинопольським патріархом;

3) заміною недосконалої крюкової нотації нотно-лінійним письмом, що давало змогу точніше фіксувати багатоголосі музичні твори;

4) зародженням світської музики в таких її жанрах, як міська побутова пісня (кант), цехова інструментальна й театральна музика. На зразок ремісничих в українських містах існували музичні цехи, члени яких грали на весіллях і святах

Зміст понять «багатоголосий спів» та терміну «кант» **вчитель** розкриває у ході пояснення:

багатоголосий спів — це хоровий церковний спів, призначений для супроводу церковної літургії;

кант — це міська побутова пісня комедійного або сатиричного жанру.

Завдання учням:

За розгорнутою характеристикою заповнити схему: «Розвиток музики в Україні XVI ст.» та занотувати до термінологічного словника визначення основних понять.

IV. Закріплення вивченого матеріалу.

Колективна робота з застосуванням репродуктивної бесіди :

Які чинники вплинули на розвиток містобудування в Україні у XVI ст.? Які нові типи будівель були споруджені?

Назвіть замки та маєтки нового типу, які були споруджені впродовж XVI ст. Які їхні основні функції?

Які нові риси у розвитку мистецтва були притаманні для українського бароко XVI ст.? У чому полягає їхня відмінність від монументального мистецтва?

З'ясуйте, чому бароко так швидко змогло витіснити інші стилі в українському мистецтві XVI ст. Які чинники цьому сприяли?

Наведіть приклади найбільш видатних пам'яток культури українського бароко XVI ст.

V. Підведення підсумків уроку.

Узагальнення вчителя: XVI ст. стає переломним періодом у розвитку мистецтва, культури та містобудування на території України. Міста стають основними соціально-культурними, економічними та політичними центрами, які перебирають на себе основні суспільні функції. XVI ст. стає періодом

найбільшого будування замків та маєтків нового типу, призначених для світських феодалів, магнатів та королів. Навколо них будуються нові міста, а їх архітекторами стають кращі будівничі Західної Європи. Територія України перебуває під впливом європейської культури, в якій місто є центром життя. Але ще більше, ніж у містобудуванні, вплив Західної Європи відчувається у мистецтві України XVI ст. Відбувається вхід від середньовічного монументального мистецтва та остаточний перехід до бароко. Воно проникає у всі галузі мистецтва та культури, стає домінуючим. Його основні риси — це відмова від теологічних доктрин та перехід до людини, природи та світської думки європейського гуманізму.

VI. Подача домашнього завдання.

1. Опрацюйте текст параграф підручника.
2. Заповніть порівняльну таблицю: «Іконопис: старий та новий стиль»

3. Підготуйте відповідь на проблемне запитання:

Чому архітектурні пам'ятки XVI ст. сконцентровані на правобережних і західноукраїнських землях?

Чому появу гравюри пов'язують з початком книговидання?

4. Проаналізуйте документ.

Із Привілею 1596 р. львівського католицького архієпископа Д. Соліковського, виданого малярському ремісничому цехові:

«Постановляємо, що усі братства і товариства художників, коли вони не створені згідно з приписами і в послухові католицькій церкві, треба розпустити. Бо хто ж не бачить, що товариства схизматиків порушують церковний лад і підривають послух римському костюлу, який єдиний є католицьким. Маючи це на увазі, признаємо недопустимим, щоб невільні й уперті користувалися тими самими, що й вільні, свободами та привілеями, бо могло би здаватися, що через спільне життя й користування спільною з католиками свободою вони утверджуються у своїй облуді...» (Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні в XIV—XVII ст. — К., 1983. — с. 56)

Чому Привілей був виданий католицьким єпископом, а не королем? Про яке явище оповідає нам документ? Які застереження робить автор владі у зв'язку з появою цього явища?